

Пролог

ЗАМЕСТИ СЛІДИ

1

Уранці мені зателефонував Ріно. Я думала, що знову почне просити грошей, і вже намірилася відмовити йому. Але причина дзвінка була зовсім інша: його матір ніде не могли знайти.

— І давно її немає?

— Та вже зо два тижні.

— І ти кажеш мені про це тільки зараз?!

Мій тон, мабуть, здався йому ворожим, хоча я не почувалася ані сердитою, ані обуреною, у голосі був хіба що легкий відтінок сарказму. Він хотів було дати мені належну відсіч, але зміг лише пробурчати щось нерозбірливо, плутаючись у словах та перемішуючи діалектні вислови із загальноживаними італійськими. Ріно думав, що мати просто десь бродила по Неаполю, як завжди.

— Що, і вночі теж?

— Ну, ти ж її знаєш.

— Знаю, але два тижні — тобі не здається, що це за багато?

— Та ні, ти її вже давно не бачила, стало ще гірше. Вона ніколи не спить, то приходиться, то йде кудись, робить, що їй заманеться.

Хай запізно, та нарешті Ріно захвилювався. Він розпитав усіх, обійшов лікарні, навіть звернувся до поліції. Безрезультатно, його матері ніде не було. Який хороший син: сорокалітній здоровило, зроду ніде не працював, займався лише нелегальною торгівлею та віяв гроші на вітер. Я уявила собі, наскільки ретельно він проводив пошуки. Як-небудь. Зовсім без розуму в голові, а в серці — лише власне «я».

— Вона точно не в тебе? — раптом запитав Ріно.

Його мати? У Турині? Він добре знав, що й до чого, тож питав, аби лише щось запитати. Ріно був той ще мандрівник, приїздив до мене разів десять без запрошення. Його мати, яку б я радо привітала у себе, ні разу за все своє життя не виїздила з Неаполя. Я відповіла:

— Звісно, що не в мене.

— Точно?

— Ріно, годі вже, я ж кажу тобі, що в мене її немає!

— Ну, то куди вона поділася?

Він почав плакати, а я зачекала, поки завершиться ця вистава показного розпачу, що почалася з награних схлипувань, які згодом перейшли у справжні. Коли спектакль закінчився, я промовила:

— Будь ласка, хоч раз зроби так, як їй того б хотілося: не шукай її.

— Ти що, здуріла?

— Кажу те, що думаю. Не треба. Вчися жити сам і мене теж не шукай.

Я натиснула на «відбій».

Матір Ріно звать Раффаелла Черулло, але всі завжди кликали її Ліна. Я — ні, ніколи не називала її ні першим, ні другим ім'ям. Уже понад шістдесят років, як для мене вона — Ліла. Якби я отак зненацька почала б звати її Ліною або Раффаеллою, то вона б, мабуть, вирішила, що нашій дружбі прийшов кінець.

Ось уже років зо тридцять, як вона повторює мені, що їй хочеться безслідно зникнути, і лише я знаю, що це означає. Вона не мала на увазі кудись втекти, змінити ім'я та прізвище, розпочати нове життя десь в іншому місці. І вона зовсім не думала про самогубство, бо сама лише думка, що Ріно доведеться подбати про її тіло і торкатися його, наповнювала її відразою. Вона мала на увазі інше: хотіла шезнути, розвіятися в повітрі, від неї не повинно було лишитися навіть сліду. І оскільки я знаю її дуже добре (принаймні думаю, що знаю дуже добре), я впевнена, що їй вдалося зробити так, щоб від неї не залишилося навіть волосинки.

Минуло кілька днів. Я перевіряла електронну пошту та поштову скриньку, але без особливої надії. Я часто писала їй, але вона мені майже ніколи не відповідала — так було завжди. Вона віддавала перевагу телефонним дзвінкам або довгим нічним розмовам, коли я навідувалась до Неаполя.

Я відкрила шухляди, в яких зберігала різні дрібниці. Небагато. Більшу частину я повикидала, особливо ті речі, що нагадували мені про неї, і вона про це знає. Виявилось, що в мене немає нічого від неї на згадку: жодної світлини, листівки чи подарунка. Я навіть сама здивувалася цьому відкриттю. Як могло так статися, що за всі ці роки вона не за-

лишила мені після себе нічого, або, що ще гірше, мені не спало навіть на думку зберегти бодай щось, що нагадувало б мені про неї? Отже, могло.

Цього разу вже я зателефонувала Ріно, хоча й неохоче. Він не відповідав ні за домашнім, ні за мобільним номерами. Передзвонив мені вже аж увечері. В його голосі чулося вдавене відчуття провини.

— Я побачив, що ти мені телефонувала. Є новини?

— Ні. А в тебе?

— Жодних.

Потім Ріно почав плести щось зовсім безглузде. Хотів звернутися на телебачення, у ту програму, де йдеться про зниклих родичів, казав, що хоче привселюдно з екрана попросити в матері вибачення та благодати її повернутися додому.

Я терпляче вислухала його, а потім запитала:

— Ти її шафу для одягу перевірів?

— А що там перевіряти!?

Звичайно ж, до такої очевидної речі він не додумався.

— Піди поглянь.

Ріно відкрив шафу і побачив, що вона порожня, жодної материни сукні — ані літньої, ані зимової, лише старі вішаки. Я наказала йому перевірити весь дім. Зникли черевики. Зникли книжки. Зникли всі світлини. Зникли відео. Зник її комп'ютер і навіть старі дискети — усе її приладдя «комп'ютерної відьми», якою вона стала ще наприкінці шістдесятих років, розібравшись у калькуляторах та перфокартах. Ріно був приголомшений. Я сказала:

— Не поспішай, переглянь усе ретельно, а потім зателефонуй мені і скажи, чи знайдеш хоча б одну її шпильку.

Він подзвонив мені на другий день і був дуже схвилюваний.

— Немає нічого.

— Зовсім нічого?

— Зовсім. Вона навіть вирізала своє зображення з усіх світлин, де ми разом, навіть з тих, де я ще малий.

— Ти добре дивився?

— Так, скрізь.

— Навіть у підвалі?

— Я ж кажу тобі, що скрізь! Навіть коробка з документами зникла, та, що зі старими свідоцтвами про народження, телефонними контрактами, квитанціями про оплату. Що це значить? Хтось викрав усе? Що вони шукають? Чого їм треба від моєї матері та від мене?

Я його заспокоїла, сказала, що не треба про це хвилюватися. Ніхто нічого не хоче, особливо від нього.

— Можна я переїду до тебе на деякий час?

— Ні.

— Будь ласка, я не можу навіть спати.

— Сам давай собі раду, Ріно, я не знаю, як тобі допомогти.

Я натиснула кнопку завершення дзвінка, а коли Ріно зателефонував знову — не відповіла. Після цього я всілася за стіл.

«Ліла, як завжди, переграє», — подумала я.

Ліла перебільшувала значення слова «слід». Вона хотіла не лише зникнути сама — зараз, у шістдесят шість років, — а й знищити все своє життя.

Я відчула, як всередині мене наростає гнів.

«Побачимо, хто переможе цього разу», — сказала я собі. Потім увімкнула комп'ютер і почала описувати з найменшими деталями нашу історію: те, що в мене викарбувалося в пам'яті.

ДИТИНСТВО

ІСТОРІЯ ПРО ДОНА АКІЛЛЕ

1

Наша з Лілою дружба розпочалася тоді, коли ми вирішили піднятися темними сходами, що вели — сходинка за сходинкою, майданчик за майданчиком — до дверей квартири дона Акілле.

Пам'ятаю рожево-бузкове світло двору, запахи теплого весняного вечора. Наші мами готували вечерю, пора було розходитися по домівках, та ми затримувалися: як завжди мовчки, без єдиного слова, перевіряли одна одну на сміливість. Уже деякий час — у школі та поза школою — ми тільки це й робили. Ліла вставляла руку аж до передпліччя у чорний отвір стічної труби, а коли наставала моя черга, я з калатанням серця робила те саме, сподіваючись, що по руці не побіжать таргани і за неї не вкусять миші. Ліла здиралася по стіні будинку аж до вікна синьйори Спаньйоло, хапалася за залізний стрижень, до якого прив'язували мотузки для сушіння

білизни, розгойдувалася і стрибала униз на бруківку; я відразу ж робила так само, хоча й боялася впасти та забитися. Ліла встромляла собі під шкіру поржавілу шпильку, яку невідомо коли знайшла на вулиці і ховала в кишені як подарунок від феї; я уважно дивилася, як залізний кінчик шпильки проколює в її долоні світлий тунель, а потім, коли вона виймала шпильку та протягувала її мені, робила так само.

Якоїсь миті Ліла поглянула на мене так, як могла дивитися тільки вона, — пильно, з примруженими очима — і рушила у напрямку до будинку, де жив дон Акілле. Від страху в мене аж похолонуло все всередині. Дон Акілле був страховиськом з дитячих казок, мені суворо забороняли наближатися до нього, розмовляти з ним, дивитися на нього чи підглядати за ним; треба було поводитися так, наче ні він, ні його сім'я взагалі не існували. У моїй родині, і не тільки у моїй, його боялися й ненавиділи, не знаю навіть чому. Мій батько говорив про нього так, що я уявляла собі якесь величезне розлючене чудовисько, покрите ліловими пухирями, незважаючи на частку «дон» перед прізвиськом, що завжди викликала в мене непохитну повагу. Невідомо, з чого була зроблена та істота — із заліза, скла чи кропиви, — але вона була живою, дихала, а з ніздрів та рота в неї пашіло полум'я. Я думала, що навіть якби я побачила дона Акілле здаля, він би пирснув мені в очі чимось їдким і пекучим. А якби я ще насмілилася наблизитися до дверей його дому, то він би мене вбив.

Я зачекала трохи, сподіваючись, що Ліла передумає та повернеться. Я знала, що вона мала на думці, та все ж сподівалася, що вона забуде. Даремно. Вуличні ліхтарі ще не увімкнули, світло на сходах теж. Із вікон квартир лунали роздратовані голоси. Щоб наздогнати Лілу, мені довелося бігти із сіро-блакитного двору ступити в чорноту під'їзду. Коли я нарешті зібралася з духом, то спочатку нічого не побачила в темряві і відчула лише запах дрантя та дусту. Згодом, коли

мої очі дещо звикли до темряви, я розгледіла Лілу, яка сиділа на першій сходинці нижнього сходового майданчика. Вона підвелася, і ми почали підніматися нагору.

Ми йшли, тримаючись ближче до стіни, Ліла на дві сходинки вище, я — на дві сходинки нижче, в полоні сумніву: нагнати її чи відстати ще більше. Ті відчуття добре विकарбувалися в моїй пам'яті: дотик плечем до стіни з облупленою фарбою, східці, які здавалися дуже високими, набагато вищими від тих, що були в нашому будинку. Мене трусило від страху. Коли до нас долинав ледь чутний далекий шум чиїхось кроків чи гомін голосів, здавалося, що це дон Акілле підкрадається ззаду по сходах чи йде нам назустріч з довгим ножом, яким розчиняють курку. У повітрі відчувався запах жареного часнику. Марія, дружина дона Акілле, кинула б мене на сковорідку з киплячою олією, їхні діти мене б з'їли, а дон Акілле обсмоктав би голову, як це робить мій батько, коли їсть рибу-султанку.

Ми раз за разом зупинялися, і я все ще сподівалася, що Ліла вирішить повернутися. Не знаю, як почувалася вона, а мене покритив холодний піт. Ліла часто поглядала догори; хтозна, що вона там видивлялася, адже крім невеличких сірих віконець на сходових майданчиках нічого не було видно. Раптом увімкнулося світло на сходах, але покриті пилом лампочки горіли тьмяно, залишаючи великі ділянки сходів у тіні, де, напевне, причаїлася небезпека. Ми завмерли на місці, щоб зрозуміти, чи то бува не дон Акілле увімкнув світло, але нічого не почули: ні кроків, ні скрипу дверей. Згодом Ліла знову рушила вперед, а я — за нею.

Вона була впевнена, що робила щось важливе та необхідне; щодо мене — я взагалі втратила почуття здорового глузду і була там, мабуть, лише для того, щоб бути поряд з нею. Ми повільно підіймалися назустріч найбільшому на той час жахові в нашому житті, ми йшли, щоб зазирнути в обличчя власним страхіттям.

На четвертому прогоні Ліла повелася несподівано. Вона зупинилася, зачекала на мене, а коли я вже була поряд — простягла мені руку. Цей жест назавжди змінив наші стосунки.

2

То була її вина. Незадовго перед тим — може, за десять днів чи за місяць, бо тоді ми не дуже надавали значення часові — вона взяла мою ляльку й нишком кинула у підвал. Цього разу нам довелося підніматися нагору, назустріч нашому страхові, а тоді ми змушені були спускатися, ще й бігом, до чогось незвіданого. Вгорі, внизу — нам завжди здавалося, що звідусіль на нас чекає щось страшне, щось таке, що існувало ще до нашої появи, але чекало саме на нас. Коли живеш ще так мало на світі, то важко буває зрозуміти природу власних почуттів і страхів, а може, ти навіть і не намагаєшся її зрозуміти. Дорослі, чекаючи на завтра, живуть сьогоднішнім, де вже було вчора, позавчора або щонайбільше минулий тиждень, — про далі вони не хочуть навіть думати. Діти не розуміють значення слів «учора», «позавчора», ба навіть «завтра»; для них існує тільки «зараз, у цю хвилину»: ось ця дорога, ось ці двері будинку, ось ці сходи, ось мама, ось тато, ось день, а ось ніч. Я була ще зовсім мала, і на той час навіть моя лялька знала більше, аніж я. Я розмовляла з нею, а вона — зі мною. У неї було целулоїдне обличчя з такими ж целулоїдними очима та волоссям. Одягнута вона була у блакитну сукенку, яку їй пошила моя мати в один з рідких щасливих моментів гарного настрою, і вигляд у тієї ляльки був чудовий. А от лялька Ліли мені здавалася гидкою та брудною, з тулубом із пожовтілого клаптя тканини, набитого тирсою. Наші ляльки переглядалися, придивлялися одна до одної, але у будь-яку мить готові були втекти до нас на руки, якщо вдарить гроза чи

розпочнеться буря, або якщо хтось більший та сильніший, з великими гострими зубами, захоче їх ухопити.

Ми обидві гралися у дворі, але окремо. Ліла сідала на землі з одного боку від підвального вікна, а я — з іншого. Те місце нам припало до вподоби передусім тому, що там, на цементному підвіконні між ґратами вікна, завішеними сіткою, можна було розкласти і речі Тіни, моєї ляльки, і ті, що належали Ну, — ляльці Ліли. Ми розкладали камінці, кришечки від пляшок з газованою водою, квітки, цвяхи, скляні скалки. Те, що Ліла говорила своїй Ну, я повторювала тихенько Тіні, дещо змінюючи слова. Якщо вона брала кришечку та одягала її на голову своїй ляльці, мов капелюшок, то і я говорила Тіні на діалекті: «Тіно, надінь корону, а то змерзнеш». Якщо Ну гралася в класики на руках у Ліли, то згодом і Тіна робила те саме. Але доти ми ще ні разу не гралися разом. Навіть те місце ми вибирали, не домовляючись між собою. Ліла йшла туди, а я ходила кругами, наче збиралася податися кудись в інше місце. А потім, мовби випадково, теж усідалася біля вікна, але з іншого боку.

Найбільше нас приваблював там струмисько холодного повітря, що линув з підвалу, даруючи прохолоду весною та влітку. А ще нам подобалися ґрати з павутинням, темрява, а також густа сітка, поруділа від іржі, із загнутими як з мого боку, так і з боку Ліли краями, через отвори можна було кидати в темряву підвалу камінці, а потім прислухатися до звуку їхнього падіння. Там було гарно і страшно. Через ті діри темрява могла зненацька вхопити ляльок, що інколи були у безпеці в нас на руках, але зазвичай навмисне лежали коло кручених ґрат, а отже — на протязі підвалу, неподалік від загрозливих звуків, що лунали з нього: шурхоту, скрипу, скреготіння.

Ну й Тіна не були щасливі. Ті страхи, які ми відчували щодня, були і їхніми теж. Ми мало довіряли світлій стороні світу навколо нас: камінню, будинкам, природі, людям вдома

та на вулиці. Підсвідомо ми відчували, що у них є ще й темна сторона, поки що приховані від нас почуття, які ось-ось можуть вирватися на волю. А тому ми наділяли чорні отвори, що вели до підвалів будинків нашого району, усіма тими якостями, що так лякали нас при денному світлі. Дон Акілле, наприклад, був не лише у своєму домі на верхньому поверсі, але й там, унизу, — найстрашніший з павуків, найбільший з пацюків — химерна істота, що могла втілитися у будь-що. Ми уявляли його собі з відкритою пащею, довгими звіриними іклами, з тулубом з лискучого каміння та отруйних трав, завжди готового загребти у свою чорну торбу все, що ми кидали через ґрати. Та торба була однією з основних прикмет дона Акілле, він завжди носив її з собою, навіть вдома, і пхав туди все підряд — і живе, і мертво.

Ліла знала, як я боялася, бо моя лялька розказувала про це вголос. І саме тому, саме того дня, коли ми мовчки, лише після кількох поглядів та жестів вперше обмінялися ляльками, Ліла, тільки-но Тіна потрапила їй до рук, проштовхнула її через ґрати і впустила в темряву.

3

Ліла з'явилася у моєму житті ще в першому класі й відразу ж приголомшила своєю злістю. Ми всі були дещо вредні в тому класі, але тільки тоді, коли нас не бачила вчителька Олів'єро. А от Ліла була вредна завжди. Якось вона розірвала на дрібні шматочки лист промокального паперу, упхала ті шматочки у дірку для чорнила, а потім почала вилувлювати їх пером та пуляти ними в інших. Мені дісталось двічі у волосся й один раз на білий комірець. Учителька гаркнула на неї так, як вміла робити тільки вона, своїм різким і пронизливим голосом, що доводив нас до переляку, та наказала відразу ж іти на місце для покарання за дошкою.

Ліла не послухалася; здавалося, що вона навіть не злякалася, і продовжувала кидатися брудними від чорнила паперовими кульками. Тоді вчителька Олів'єро, огрядна жінка, що здавалася нам тоді геть старою, хоча їй було лише трохи за сорок, зійшла з кафедри й рушила з погрозлигим виглядом до Ліли, але перечепилася невідомо через що, втратила рівновагу і впала, вдарившись обличчям об край парти. Вона лежала на підлозі не рухаючись, як мертва.

Що сталося після того — я не пам'ятаю; пам'ятаю лише нерухоме тіло вчительки, мов кимось кинутий темний лантук, та Лілу, яка невідривно дивилася на нього з серйозним виразом обличчя.

І таких випадків я пам'ятаю багато. Ми жили у світі, де і дітлахи, і дорослі часто ранилися, з ран текла кров, потім вони гноїлися, інколи це закінчувалося смертю. Одна з дочок синьйори Ассунти, зеленярки, поранилася цвяхом, а згодом померла від правцю. Найменший син синьйори Спаньйола помер від крупу горла. Мій двоюрідний брат, якому було вже двадцять років, якось вранці пішов на розчищення руїн, а ввечері вже був мертвий, бо його розчавило під завалом так, що кров текла з вух та рота. Мій дід, батько матері, загинув на будівництві, бо впав з висоти. У батька синьйора Пелузо не було руки, йому її відірвало токарним верстатом. Сестра Джузеппіни, дружини синьйора Пелузо, померла від туберкульозу у двадцять два роки. Старший син дона Акілле — я ніколи його не бачила, хоча мені й здається, що я його пам'ятаю, — пішов на війну і там помер двічі: спочатку потонув у Тихому океані, а потім його з'їли акули. Уся родина Мельхіорів загинула під бомбардуванням, міцно обіймаючи одне одного та волаючи від страху. Старенька синьйора Клорінда померла, бо надихалася якогось отруйного газу. Джанніно, що вчився в четвертому класі, коли ми були ще в першому, одного дня загинув, бо знайшов бомбу